

УДК 343.9:328.185

Новіков Олег Володимирович –

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

Oleg V. Novikov –

candidate of juridical sciences, assistant of the
Department of criminology and penal law
Yaroslav Mudryi National Law University,
(77 Pushkinska str., Kharkiv, Ukraine),
Researcher of Criminological research department of
Academician Stashis Scientific Research Institute for
the Study of Crime Problems of National
Academy of Law Sciences of Ukraine
(49, Pushkinskaya str., Kharkiv, Ukraine)

Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі

У статті надана кримінологічна характеристика корупційної злочинності у приватному секторі в Україні за 2013-2018 рр. Проаналізовані результати національних та зарубіжних досліджень, присвячених корупції у приватній сфері в Україні. Встановлено негативні тенденції розвитку зазначеного явища та вирішено деякі проблеми протидії цьому різновиду злочинності.

Ключові слова: корупція, корупційна злочинність, корупція у приватній сфері, корупція у приватному секторі, корупція у бізнес середовищі.

В статтє предоставлена кримінологическая характеристика коррупционной преступности в частном секторе за 2013-2018 гг. Проанализировано результаты национальных и зарубежных исследований, посвященных коррупции в частной сфере. Установлено негативные тенденции развития этого явления и определены некоторые проблемы противодействия этой разновидности преступности.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная преступность, коррупция в частной сфере, коррупция в частном секторе, коррупция в бизнес среде.

O.V. Novikov Current Status and Trends of Private Sector Corruption

The article presents the criminological characteristics of private sector corruption in the Ukraine for 2013-2018. In particular, its level, structure and dynamics are established. The results of national and foreign studies on private sector corruption in Ukraine are analyzed. The negative tendencies of the development of this phenomenon were identified and some problems of counteracting this kind of crime were identified. The author notes that a significant number of corruption offenses in the private sector are registered annually in Ukraine, but at the same time a very small number of convictions for these crimes are recorded. In particular, over the last six years (2013-2018), 3 712 such crimes were recorded and 779 persons were found to have committed them. During the same period, only 323 individuals were convicted of private sector corruption crimes. Negative dynamics of the level of sentencing for investigated crimes were also recorded. In the structure of corruption crimes in the private sector, abuse of powers by persons providing public services (47%) and abuse of power by an official of a private legal entity irrespective of organizational and legal form (38%) prevail. In addition, the author analyzes conducted studies that directly or indirectly provide an opportunity to assess the current state

and trends of corruption in the private sector. The discrepancy between official statistics and the results of the conducted research was established. Based on the conducted research, the author concludes that the high level of corruption in the private sector in Ukraine and the low efficiency of the state system to counteract this kind of crime.

Keywords: *corruption, private sector corruption, corruption in the private sector, corruption in the business environment.*

Постановка проблеми. Корупція у приватній сфері є явищем відносно новим для України, адже у радянські часи підприємства, установи та організації були фактично продовженням державного апарату. Саме з цієї причини їх посадові особи володіли досить значними службовими повноваженнями, які (особливо на посадах керівників підприємств військово-промислового комплексу та стратегічних галузей промисловості) були співрозмірними з повноваженнями службових осіб державних органів, а інколи і переважали їх [1, с. 95]. Вже після проголошення незалежності в Україні розпочалися процеси трансформації її економіки від адміністративно-командної до ринкової. У зв'язку з цим відбулося створення великою кількістю приватних підприємств та організацій, які сформували певне конкурентне середовище, засноване на сучасних ринкових відносинах. Зазначене призвело до поступового поширення корупції й на сферу бізнесу. Така корупція мала два різновиди: корупція у стосунках з державними органами та установами (стосунки бізнес-влада) та корупція у приватному секторі (стосунки бізнес-бізнес) [2, с. 3].

Слід зазначити, що якщо протидія корупційним відносинам між бізнесом і владою відбувалася в рамках загальної боротьби із корупцією в сфері державного управління, то корупція у приватному секторі залишалася без уваги. Така ситуація склалася, зокрема й через відсутність в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) норм, які б встановлювали відповідальність за ті чи інші форми прояву корупції у цій сфері. Лише у 2011 р. зазначені норми з'явилися, у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. №3207-VI. Цей Закон по суті імплементував положення Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації

Об'єднаних Націй проти корупції, які були ратифіковані Україною 18 жовтня 2006 р., в частині протидії корупції у приватному секторі.

Наведеним вище Законом була встановлена кримінальна відповідальність за: зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України). Також цим Законом була встановлена кримінальна відповідальність за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365¹ КК України), але наразі стаття втратила чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 р. № 746-VII.

Після встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у цій сфері, корупція у приватному секторі в Україні почала досліджуватися як самостійне явище, а також поступово розпочалися процеси пов'язані з протидією цьому різновиду корупційних практик.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню корупції у приватному секторі присвячені наукові праці Б. М. Головкина, А. Ю. Дзюби, А. С. Нерсесяна, А. Є. Симкіной, М. І. Хавронюка, І. О. Христинич та ін. вчених. Зазначені автори розробляли поняття корупції у приватному секторі, вивчали її кримінологічні чинники, що її породжують, а також розробляли заходи запобігання цьому явищу, зокрема висвітлювали питання впровадження

антикорупційного комплаєнсу в юридичних особах приватного права.

Невирішені раніше проблеми. Але, на жаль, на сьогодні так і не проведено кримінологічний аналіз показників вимірювання корупційних злочинів у приватному секторі, комплексно не проаналізовано результати вітчизняних досліджень у цій сфері.

Метою статті є встановлення сучасного стану та тенденцій розвитку корупції у приватному секторі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку корупції у приватному секторі буде нами здійснено на підставі двох джерел. Спочатку ми проведемо кримінологічний аналіз показників вимірювання корупційних злочинів у приватній сфері. Після цього розглянемо результати вітчизняних та зарубіжних досліджень з цього питання та спробуємо співставити отримані дані.

Слід зазначити, що серед кримінологів не існує єдиного підходу до обсягу поняття «стан» злочинності та системи показників його вимірювання [3, с. 45]. Але традиційно в кримінології для його характеристики використовують кількісні (рівень злочинності, рівень судимості, коефіцієнти злочинності, ціна), якісні (структура, географія), а також кількісно-якісні (динаміка) показники вимірювання. Для розуміння стану та тенденцій розвитку корупції у приватному секторі проаналізуємо офіційну кримінально-правову та судову статистику щодо наведених вище злочинів.

Розпочнемо наш аналіз із визначення рівня корупційних злочинів у приватному секторі. Під **рівнем злочинності** розуміють кількісну її характеристику в конкретно взятій державі або суспільстві на конкретну дату або за певний період часу, яка включає в себе кількість облікованих кримінальних правопорушень та кількість виявлених осіб, що їх вчинили, за певний проміжок часу (частіше за все рік) на конкретній території [4, с. 59]. Рівень корупційних злочинів у приватному секторі за 2013-2018 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень та виявлених осіб, що їх вчинили, за ст. ст. 364¹, 365², 368³, 368⁴ КК України за 2013-2018 рр.

Кваліфікація	Кількість облікованих кримінальних правопорушень / кількість виявлених осіб, що їх вчинили, по рокам					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ст. 364 ¹ КК України	333 / 102	444 / 105	382 / 31	396 / 20	323 / 18	244 / 35
Ст. 365 ² КК України	72 / 13	68 / 6	107 / 6	174 / 3	234 / 3	308 / 24
Ст. 368 ³ КК України	112 / 86	117 / 87	78 / 61	58 / 28	60 / 29	66 / 29
Ст. 368 ⁴ КК України	21 / 15	18 / 14	29 / 19	15 / 9	55 / 18	31 / 18
Усього	538 / 216	647 / 212	596 / 117	610 / 60	672 / 68	649 / 106

Як бачимо, в цілому обліковується досить значна кількість корупційних злочинів у приватному секторі. Так, за останні шість років (2013-2018 рр.) було обліковано 3 712 таких злочинів та виявлено 779 осіб, що їх вчинили. Отже в середньому обліковується 619 випадків корупції у приватній сфері на рік. Слід також звернути увагу на розрив між кількістю облікованих злочинів, які ми досліджуємо, та злочинців, що їх вчинили. Так, правоохоронними органами виявляється у 4,77 рази менше винних осіб, порівняно із кількістю облікованих кримінальних правопорушень у цій сфері.

Тепер подивимося судову статистику щодо кількості засуджених осіб за корупційні злочини у приватному секторі. **Рівень судимості** – це кількість осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності і засуджені до певних видів покарань [4, с. 59]. Фактично це кількість осіб щодо яких набрав сили обвинувальний вирок суду. Дані щодо рівня

судимості за корупційні злочини у приватному секторі наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Кількість засуджених осіб за ст. ст. 364¹, 365², 368³, 368⁴ КК України за 2013-2018 рр.

Кваліфікація	Кількість засуджених осіб, по рокам					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ст. 364 ¹ КК України	44	19	18	17	9	15
Ст. 365 ² КК України	1	1	1	2	1	0
Ст. 368 ³ КК України	44	39	39	10	15	8
Ст. 368 ⁴ КК України	6	9	8	9	1	7
Усього	95	68	66	38	26	30

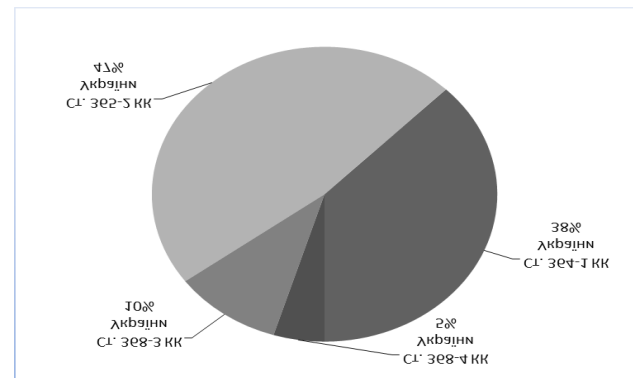
Отже, за шість років (2013-2018 рр.) в Україні було засуджено 323 особи за досліджувані нами злочини. Слід відмітити негативну динаміку рівня судимості за корупційні злочини у приватному секторі. Так, у 2018 р. було засуджено майже в три рази менше винних осіб ніж у 2013 р. Окрім цього, можна помітити значний розрив між кількістю виявлених злочинців та кількістю засуджених з них. Станом на 2018 р. обвинувальний вирок отримує лише кожен 4 із виявлених осіб, що вчинили корупційні злочини у приватному секторі. Вбачаємо, що скоріше за все більшість кримінальних проваджень по цим злочинам закриваються або на етапі досудового розслідування, або вже під час судового розгляду. Представники правоохоронних органів в гонитві за показниками з підвищеною наполегливістю виявляють випадки корупції у приватному секторі, але в той же час не можуть зібрати належну доказову базу, яка б забезпечила притягнення винних осіб до відповідальності. Враховуючи обмеженість у часі етапу досудового розслідування, правоохоронці

змушені закривати кримінальні провадження за відсутності події чи складу кримінального правопорушення.

Важливе значення також має дослідження структурного розподілу цих злочинів. *Структура злочинності* розкриває її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору та часу [5, с. 183]. Структура корупційних злочинів у приватному секторі наведена на діаграмі 1.

Діаграма 1

Структурний розподіл корупційних злочинів у приватному секторі за 2018 р.

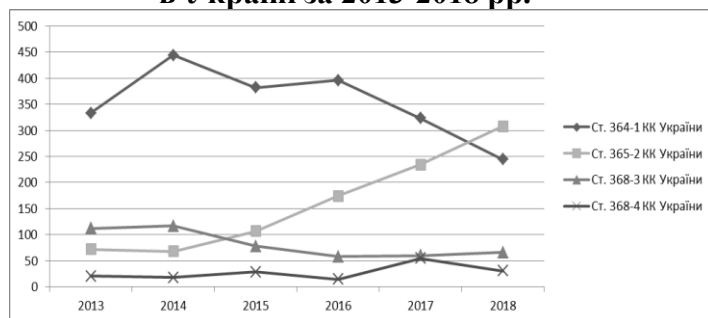
Так, відповідно до офіційної статистики станом на 2018 р., найбільша кількість виявлених корупційних правопорушень у приватному секторі припадає на зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України – 47%), на другому місці за поширеністю – зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України – 38%), на третьому місці – підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України – 10%) і на останньому місці – підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України – 5%). Слід зазначити, що до 2018 р. в структурі корупційних злочинів у приватній сфері переважали злочини, передбачені ст. 364¹ КК України, але у зв'язку з щорічним зменшенням їх облікованої кількості, вони перейшли на 2 позицію.

Тепер проаналізуємо динаміку корупційних правопорушень у приватному

секторі. *Динаміка злочинності* – це комплексний показник, який характеризує злочинність з кількісно-якісної сторони. Вона відображає зміни рівня, інтенсивності та структури злочинності або окремого її виду протягом певного періоду часу [6, с. 169]. Динаміка досліджуваних нами злочинів відображена на графіку 1.

Графік 1

Динаміка корупційних злочинів у приватному секторі в Україні за 2013-2018 рр.

Як можна помітити з графіку, з 2014 по 2018 рр. відбувається поступовий спад кількості облікованих корупційних злочинів, передбачених ст. 364¹ КК України (-82%). В цей же період відбувається суттєве збільшення кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 365² КК України (+353%). Зазначені тенденції потребують додаткових досліджень. Що стосується динаміки інших корупційних злочинів у приватному секторі, то вона залишається відносно стабільною.

Визначивши показники вимірювання корупційної злочинності у приватному секторі, можна перейти до аналізу результатів вітчизняних та зарубіжних досліджень, які прямо чи опосередковано свідчать про корупцію у приватному секторі в Україні.

Слід сказати, що міжнародні дослідження свідчать про негативний стан та тенденції розвитку корупції у приватній сфері в Україні. Так, за результатами дослідження компанії «Ernst & Young Global Limited», станом на 2017 р. Україна займає перше місце за рівнем корупції серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (88% респондентів вважають, що корупція широко розповсюджена в діловій практиці, а 37% респондентів готові запропонувати грошову винагороду, щоб допомогти бізнесу вижити) [7].

За Індексом економічної свободи Україна належить до країн із переважно невиліною економікою (147 місце із 180 країн світу станом на 2019 р.) [8]. За показниками економічних свобод Україна посідає останнє – 44-е місце в Європі, а загальний індекс економічних свобод в Україні поступається середньоевропейському й середньосвітовому [9]. Одна з причин низького рейтингу – високий рівень корупції та переважання монополій в економіці.

У результатах дослідження проведеного Американською торговою палатою у період з березня 2014 по жовтень 2015 р. зазначається, що переважна більшість (88%) опитаних українських компаній зіштовхуються з корупцією під час ведення бізнесу [10].

Окрім міжнародних досліджень корупції у приватній сфері існують і вітчизняні. Зокрема, у 2012 р. Інститут прикладних гуманітарних досліджень провів дослідження корупції у бізнес середовищі на підставі якого були підготовлені аналітичні довідки. Інформаційну базу дослідження склали результати: а) опитування підприємців; б) опитування співробітників правоохоронних органів; в) глибинних інтерв'ю з підприємцями та співробітниками правоохоронних органів [11, с. 2].

Відповідно до проведеного дослідження, загалом, в залежності від виду корупційної практики від 33% до 46% правоохоронців вважають, що корупційні практики часто застосовуються підприємцями у приватному секторі і від 26% до 31%, що помірно поширені. Тобто можна говорити про те, що від 59% до 77% правоохоронців свідчать про певну поширеність корупційних практик у приватному секторі [12, с. 15]. Дослідники зазначають, що подібний рівень поширеності корупції в приватному секторі дозволяє оцінювати його як дуже високий, а також стверджувати, що корупція є глибоко укоріненою у бізнесову практику українських підприємців та є, по суті, складовою бізнес процесів [12, с. 16]. В цей же час, кожен третій респондент із великого бізнесу (33%) та майже кожен четвертий із малого і середнього бізнесу (22%) повідомили про зацікавленість у збереженні існуючого стану речей [12, с. 21-22].

Висновки. Як підсумок слід сказати, що хоча данні офіційної статистики і не відображають в повній мірі обсяги корупції у приватній сфері, але на їх підставі, можна

побачити стан та результати протидії корупційним злочинам у цій сфері з боку правоохоронних органів. В цей же час, результати дослідження корупції у приватному секторі свідчать про високий рівень її поширення та значний вплив на економіку держави.

Список використаних джерел:

1. Нерсесян А. С. Корупція та службова злочинність в приватному секторі: проблеми розуміння та нормативного регулювання. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. 2010. № 1. Том 1. С. 91–96.
2. Корупція в приватному секторі. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf.
3. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання: моногр. / Б. М. Головкін, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христич та ін. ; за заг ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2013. 248 с.
4. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
5. Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г., Шеремет О. С. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2015. 658 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
7. Згідно з дослідженням ЕУ, керівникам не вдається ефективно формувати принципи ділової етики. URL: <https://www.eu.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-eu-senior-managers-failing-to-set-right-tone-on-business-ethics-finds-eu-fraud-survey>.
8. Index of Economic Freedom 2019. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>.
9. Україна залишається серед «переважно невірних» економік – дослідження. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-reityng-ekonomichnyh-svobod/29730255.html>.
10. Опитування Американської торгової палати показало ставлення українських бізнесменів до боротьби з корупцією. URL: <http://tyzhden.ua/News/161979>.
11. Корупція в бізнесовому середовищі в Україні: аналітична довідка. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/126.pdf.
12. Корупція у приватному секторі: аналітична довідка. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/119.pdf.

References:

1. Nersesian A. S. Koruptsiia ta sluzhbova zlochynnist v pryvatnomu sektori: problemy rozuminnia ta normatyvnoho rehuliuвання. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Serii: ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm*. 2010. № 1. Tom 1. S. 91–96.
2. Koruptsiia v pryvatnomu sektori. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf.
3. Zlochynnist u palyvno-enerhetychni sferi Ukrainy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia: monohr. / B. M. Holovkin, H. Yu. Darnopykh, I. O. Khrystych ta in. ; za zah red. B. M. Holovkina. Kharkiv: Pravo, 2013. 248 s.
4. Kryminolohiia: pidruchnyk / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in.; za red. V. V. Holiny, B. M. Holovkina. Kharkiv: Pravo, 2014. 440 s.
5. Denysov S. F., Denysova T. A., Kulyk S. H., Sheremet O. S. Kryminolohiia. Zahalna chastyna. Albom skhem. Chernihiv: PAT «PVK «Desna», 2015. 658 s.

6. Zakaliuk A. P. Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3 kn. Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. Kyiv: Vydavnychi Dim «In Yure», 2007. 424 s.
7. Zghidno z doslidzhenniam EY, kerivnykam ne vdaietsia efektyvno formuvaty pryntsyipy dilovoi etyky. URL: <https://www.ey.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-ey-senior-managers-failing-to-set-right-tone-on-business-ethics-finds-ey-fraud-survey>.
8. Index of Economic Freedom 2019. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>.
9. Ukraina zalyshaietsia sered “pervazhno nevilnykh” ekonomik – doslidzhennia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-reityng-ekonomichnyh-svobod/29730255.html>.
10. Opytuvannia Amerykanskoi torhovoii palaty pokazalo stavlennia ukrainskykh biznesmeniv do borotby z koruptsiieiu. URL: <http://tyzhden.ua/News/161979>.
11. Koruptsiia v biznesovomu seredovyschi v Ukraini: analitychna dovidka. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/126.pdf.
12. Koruptsiia u pryvatnomu sektori: analitychna dovidka. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/119.pdf.